

VEDLEGG TIL KULTURMINNEKOMPASSET

SKILTING OG SKJØTSEL AV KULTURMINNER, KULTURMILJØER OG KULTURLANDSKAP I BUSKERUD

VEILEDER

Innhold

FORORD	3
1. SAMARBEID OM SKILTING OG SKJØTSEL AV KULTURMINNER, KULTURMILJØER OG KULTURLANDSKAP I BUSKERUD	4
1.1 Kriterier for prioritering av skiltprosjekt	4
1.2 Tilskudd til automatisk fredete arkeologiske kulturminner gjennom BERG & BARK	5
2. FRAMDRIFT OG ORGANISERING.....	5
2.1 Prosessbeskrivelse – framdriftsplan	5
3. SKJØTSELSPLAN OG SKJØTSELSAVTALE	6
4. ØKONOMI	6
5. UTFORMING OG PLASSERING AV SKILT	7
5.1 Kulturminnevern og universell utforming	7
5.2 Severdighetskilt	8
6. OVERSIKT OVER GJENOMFØRTE SKILTPROSJEKT I BUSKERUD.....	9

Forsidebilde:

Skråbelysning av Lier-elgene i Tronbergfjella i Lier. Elgfiguren måler 4 x 4 meter.

Foto: © Buskerud fylkeskommune.

Forord

Kulturminner er en kilde til kunnskap og opplevelse. Formidling av kulturarven handler om å gjøre kulturminnenes historie og betydning tilgjengelig for folk flest. Formidling og økt kunnskap om kulturarven er et viktig forebyggende arbeid som vil bidra til å sikre kulturminnene fra slitasje, forfall og gjengroing. Gjennom å formidle kunnskap om kulturminnene vil vi også kunne bygge forståelse for den ressursen de representerer.

Skilting og skjøtsel av kulturminner og kulturmiljøer er viktig for å øke tilgjengeligheten til kulturarven. Skilting og tilrettelegging av kulturminner og kulturmiljøer kan også bidra til gode friluftsopplevelser. Mange kulturminner er godt egnet som turmål og det er et stort potensiale for å kunne bruke kulturminner i friluftssatsinger og i attraksjonsutvikling.

Formidling av kulturarv er et viktig innsatsfelt for Buskerud fylkeskommune. Kommunene og Buskerud fylkeskommune utarbeidet en skiltplan i 2009: *Plan for skilting av kulturminner i Buskerud fylke 2009-2022*. Skiltplanen ble revidert i 2011-2012, og er revidert og innarbeidet som vedlegg til *Kulturminnekompasset: Regional plan for kulturminnevern i Buskerud 2017-2027*.

Buskerud fylkeskommune ønsker at *Skilting og skjøtsel av kulturminner, kulturmiljøer og kulturlandskap i Buskerud* skal bidra til å legge til rette for samarbeid om skilting av kulturminner og kulturmiljøer. Buskerud fylkeskommune ønsker også at dette vedlegget skal være et nyttig og hensiktsmessig arbeidsverktøy i arbeidet med skilting og skjøtsel av kulturminner og kulturmiljøer i Buskerud.

Helleristningsfeltet i Skogerveien i Drammen er fra steinalderen. Helleristningsfeltet er skiltet. Foto: Bjørn Johnsen © Buskerud fylkesfotoarkiv.

1. Samarbeid om skilting og skjøtsel av kulturminner, kulturmiljøer og kulturlandskap i Buskerud

Kulturminnekompasset: Regional plan for kulturminnevern i Buskerud 2017-2027 er et samhandlingsverktøy for kulturarvsektoren i Buskerud. Den regionale planen skal sikre godt vern og bærekraftig bruk av fylkets kulturminner og kulturmiljøer. Den regionale planen har fokus på å utviklingspotensialet ved fylkets kulturarv og vern gjennom bruk.

Hovedmålet i den regionale planen er «Bruk av kulturarven som en ressurs i en bærekraftig samfunnsutvikling» og et av delmålene i den regionale planen er:

- Delmål 1: Bred formidling av Buskeruds kulturarv
  - Satsingsområde 1.1: Øke kunnskapen om Buskeruds kulturarv
  - Satsingsområde 1.2: Tilrettelegge for opplevelser med basis i kulturarven

Kulturminnene bidrar til å fortelle om Buskeruds historie. Gjennom skilting av kulturminner og kulturmiljøer kan Buskeruds historie formidles og mangfoldet av Buskeruds kulturhistorie, næringshistorie og sosialhistorie fra eldre tid til i dag kan synliggjøres.

Skilting og skjøtsel av kulturminner og kulturmiljøer er viktig for å øke tilgjengeligheten til kulturarven. Skilting og tilrettelegging av kulturminner og kulturmiljøer kan også bidra til gode friluftsopplevelser. Mange kulturminner er godt egnet som turmål og det er et stort potensiale for å kunne bruke kulturminner i friluftssatsinger og i attraksjonsutvikling.

Buskerud fylkeskommune ønsker at *Skilting og skjøtsel av kulturminner, kulturmiljøer og kulturlandskap i Buskerud* skal bidra til å legge til rette for samarbeid om skilting av kulturminner og kulturmiljøer i fylket.

Samarbeid mellom flere aktører er en viktig forutsetning for gjennomføring av skiltprosjekter. Prosjektene skal foregå i samarbeid mellom den/de som skal utføre skilting og skjøtsel, grunneier hvor kulturminnet ligger og Buskerud fylkeskommune. Historielag, velforeninger, museer, Statens naturoppsyn og andre offentlige aktører kan være aktuelle samarbeidspartnere. Hvert enkelt prosjekt må ha en forankring hos kommune og grunneier før tiltak iverksettes.

1.1 Kriterier for prioritering av skiltprosjekt

Buskerud fylkeskommune vil prioritere å delta i samarbeid om skilting og skjøtsel av kulturminner, kulturmiljøer og kulturlandskap på bakgrunn av følgende kriterier:

- Kulturmiljøer oppført i *Kulturminnekompasset: Regional plan for kulturminnevern i Buskerud*
- Kulturminner og kulturmiljøer oppført i kommunedelplaner for kulturminner og kulturmiljøer eller som ligger i statlig sikrede friluft- og naturområder
- Allerede igangsatte skiltprosjekt
- Skilting for å sikre kulturminner spesielt utsatt for slitasje

Hvilke skilt som ferdigstilles hvert år avhenger av mange ulike forhold og det er derfor vanskelig å sette opp eksakte tidspunkter for ferdigstilling. Prioriteringen av hvilke kulturminner og kulturmiljøer som skiltes hvert år, gjøres i samråd med kommunene. Tilstrekkelige ressurser er en annen forutsetning for arbeidet.

1.2 Tilskudd til automatisk fredete arkeologiske kulturminner gjennom BERG & BARK

Det er mulig å søke Riksantikvaren om støtte til skjøtsel, dokumentasjon, formidling og andre tiltak som gir økt tilgjengelighet eller om bidrar til å redusere slitasjen på automatisk fredete arkeologiske kulturminner. Søknad sendes til Buskerud fylkeskommune.

Tilskuddet er knyttet til bevaringsprogrammet for bergkunst (BERG) og bevaringsprogrammet for utvalgte arkeologiske kulturminner (BARK).

2. Framdrift og organisering

Buskerud fylkeskommune vil prioritere skilting og skjøtsel av kulturminner, kulturmiljøer og kulturlandskap som bidrar til å oppnå den regionale planens målsettinger. Ethvert skiltprosjekt baseres på et forpliktende samarbeid mellom fylkeskommune, kommune og grunneier.

Prioriteringen av hvilke kulturminner og kulturmiljøer som skiltes hvert år, gjøres i samråd med kommunene. Det vil være en årlig søknadsfrist hvor kommunene kan melde inn aktuelle skiltprosjekt (for forestående år).

2.1 Prosessbeskrivelse – framdriftsplan

Det er viktig med et godt forarbeid i forkant av montering av skilt slik at vedlikehold av skilt og skjøtsel av kulturminnet blir ivaretatt. Det er videre viktig med god dialog med grunneier i planleggingsfasen.

Et godt skiltprosjekt bør ha en framdriftsplan som viser hva som skal gjennomføres i prosjektet. Buskerud fylkeskommune anbefaler at en framdriftsplan inneholder følgende:

- a) Kartlegging av lokalt engasjement for kulturminnet som ønskes skiltet: Ønsker grunneier skilt og besøkende på sin eiendom? Er det lokale velforening/historielag/museum som er engasjert eller som kan bidra med informasjon til skiltteksten?
- b) Kartlegging av tilgjengelighet: Er kulturminnet egnet som

- formidlingsarena? (Parkeringsplass, vei/sti, generell tilgjengelighet for allmennheten og mulighet for universell tilgjengelig adkomst)
- c) Planlagte skjøtselstiltak skal planlegges og gjennomføres i dialog med grunneier
  - d) Befaring og møte med alle berørte parter der skiltingen og skjøtselstiltak blir avklart. Ved befaring/møte bør grunneier, kommune og fylkeskommune delta, men gjerne også statlige etater og andre berørte parter.
  - e) Førstegangsskjøtsel (der det er nødvendig) og årlige skjøtselstiltak må avklares. Det må besluttes hva som skal gjøres, hvordan arbeidene skal utføres og hvordan dette arbeidet skal finansieres. Det må også avklares hvem som har ansvaret for å utføre tiltakene.
  - f) Utarbeide skjøtelsesplan og skjøtelsesavtale i henhold til punkt d) som undertegnes av alle berørte parter
  - g) Gjennomføring av skjøtsel i samråd med fylkeskommunen
  - h) Tilrettelegging for besøk til kulturminnet. Universell tilrettelegging skal etterstrebese så fremt det lar seg gjøre og ikke går på bekostning av kulturminneverdiene. Det vurderes om det bør opparbeides parkeringsplass, sti/vei, toaletter, benker m.m.
  - i) Utarbeide skilttekster og illustrasjoner
  - j) Utplassering av skilt i samråd med fylkeskommunen
  - k) Årlig skjøtsel og tilsyn i henhold til skjøtelsesplan

3. Skjøtselsplan og skjøtselsavtale

Med skjøtsel menes regelmessige vedlikeholdstiltak, slik som for eksempel vegetasjonspleie, for å ivareta et kulturminne eller et kulturmiljø. Vedlikehold av eventuelle skilt, stier og ramper inngår også i skjøtselsbegrepet.

Det er krav om at det skal utarbeides forpliktende skjøtselsplaner og skjøtselsavtaler for arkeologiske kulturminner som er automatisk fredete etter kulturminneloven (eldre enn 1537) som skal skiltes. Buskerud fylkeskommune anbefaler at det lages tilsvarende plan og avtale for ikke-fredete kulturminner også. Omfang av skjøtselsplan og skjøtselsavtale vil måtte tilpasses det enkelte skiltprosjekt.

4. Økonomi

Det er en forutsetning at skiltprosjektene finansieres med bidrag fra flere parter. Det er behov for finansiering for utarbeidelse av skilttekst og illustrasjoner, produksjon av folier og skiltstativ og oppsetting av dette ved kulturminnet/kulturmiljøet. I tillegg vil det kunne være behov for kostnader for opparbeidelse av eventuelle parkeringsplasser, stier og innkjøp og utplassering av benker eller andre utemøbler. I tillegg kommer skjøtsel av kulturminnet og vedlikehold av skilt. Dette gjelder både førstegangsskjøtsel/rydding (der dette er nødvendig) og årlige skjøtselstiltak. Det vil dermed komme en investeringskostnad og deretter årlige skjøtselskostnader for skiltprosjektene.

Det er viktig at finansieringen avklares før skiltprosjektet igangsettes. Finansiering skal også omtales i skjøtselsplanen. Tiltak skal ikke iverksettes før prosjektet er fullfinansiert.

Skjøtselsplan og skjøtselsavtale må være utarbeidet før skiltet settes opp. Skjøtselsplaner utarbeides i samarbeid mellom den/de som skal gjennomføre det praktiske skjøtselsarbeidet, eier og Buskerud fylkeskommune. Det er viktig med skjøtselsplaner og skjøtselsavtaler for å unngå gjengroing og forfall.

En skjøtselsplan skal inneholde:

- Informasjon om kulturminnet/kulturmiljøet
- Oversikt over tiltak som skal gjennomføres
- Ansvarsfordeling: Hvem gjør hva av skjøtselstiltak? Hvordan skal skjøtselen finansieres? Hva er fremdriften/tidsplanen for arbeidet?

Budsjett og finansieringsplan må settes opp for hvert enkelt tiltak. Det vil imidlertid være store variasjoner fra skiltprosjekt til skiltprosjekt – avhengig av antall skilt, graden av tilrettelegging, behov for skjøtsel og lignende.

Buskerud fylkeskommune er positive til å bidra med midler under forutsetning av at kommunen også bidrar økonomisk/praktisk. Buskerud fylkeskommune kan også søke Riksantikvaren om midler til skjøtsel av automatisk fredete kulturminner. I enkelte tilfeller kan det være mulighet å søke om tilskudd fra SMIL (Spesielle miljøtiltak i landbruket) ved landbrukskontoret. Det er positivt dersom lokalt næringsliv eller andre offentlige aktører kan bidra i slike prosjekter.

5. Utforming og plassering av skilt

Det er ikke utarbeidet én fast skiltmal, men skilt kan utformes på mange forskjellige måter. Skiltene kan dermed tilpasses kommunens skiltmal eller andre lokale forhold.

Buskerud fylkeskommune anbefaler følgende når det gjelder utforming og plassering av skilt:

- Tekst. Teksten bør være lettlest. Faguttrykk og unødige fremmedord bør unngås.
- Språk. Skiltteksten bør være skrevet på minimum to språk, men flere språk kan godt vurderes.
- Bilder og illustrasjoner. Bilder og illustrasjoner kan brukes for å illustrere og levendegjøre teksten. Bruk av fotografier må avklares med eier (copyright).
- Dersom kulturminnet eller kulturmiljøet som skiltes er fredet etter kulturminneloven skal vernestatus gå fram av informasjonsskiltet.
- Utforming av skilt og universell utforming. Skiltet må plasseres slik at det er tilgjengelig for besøkende og det skal tilrettelegges for universell tilgjengelighet dersom det er mulig.
  - Vurder fontstørrelse i tillegg til farge på tekst og bakgrunnsfarge slik at innholdet på skiltet blir lett å lese. Bevisst bruk av farger og kontraster kan ha stor betydning for skiltenes lesbarhet når det gjelder personer med redusert syn.
  - Skiltet bør plasseres på plant underlag
  - Vurder høyden på skiltet. Bruk gjerne skråstilte lave skilt da disse er lesbare både for barn og rullestolbrukere
  - Opparbeid gjerne parkeringsplass i nærheten
  - Sti/vei bør få et dekke som muliggjør bruk av rullestol

- Plassering. Vurder hvor skiltet skal plasseres slik at plasseringen tar hensyn til andre forhold på stedet. Dersom skiltet skal plasseres på eller like ved et kulturminne eller kulturmiljø som er fredet etter kulturminneloven, må plasseringen avklares med regional kulturminneforvaltning i Buskerud fylkeskommune. Dersom skiltet skal plasseres i et område med verdifulle naturverdier, må Fylkesmannen i Buskerud forespørres.
- Den digitale teknologien gir mange muligheter til å drive formidling. Det er mulig å gjøre bruk av QR-koder, Geocatching eller andre digitale løsninger for å formidle kulturminner. Dette kan vurderes nærmere i det enkelte skiltprosjekt.

Listen er ikke uttømmende, men gir en pekepinn på hva en bør fokusere på i arbeidet.

5.1 Kulturminnevern og universell utforming

Universell utforming handler om å skape gode og inkluderende omgivelser. I *FN-konvensjon om rettigheter til personer med nedsatt funksjonsevne*, som ble ratifisert av Norge i 2013, er universell utforming definert som følger:

«Med universell utforming menes utforming av produkter, omgivelser, programmer og tjenester på en slik måte at de kan brukes av alle mennesker, i så stor utstrekning som mulig, uten behov for tilpassing og en spesiell utforming.»

Innen kulturminneforvaltningen innebærer universell utforming at kulturminnet gjøres tilgjengelig for flest mulig. Dette innebærer tilrettelegging for besøk og/eller formidling av kulturminnets kunnskaps- og opplevelsesverdi på annen måte. For at flest mulig skal kunne besøke og oppleve kulturminnet/kulturmiljøet er det viktig å vurdere om og hvordan skilting og tilrettelegging kan utformes for personer med

reduert funksjonsevne eller funksjonsutfordringer. Det er samtidig viktig å ta hensyn til kulturminneverdiene slik at de ikke reduseres eller går tapt. Skiltprosjekt må dermed tilpasses det enkelte kulturminnet/kulturmiljøet.

Det finnes flere eksempler i [Kulturminnevern og universell utforming – et prosessverktøy](#) (Miljøverndepartementet, 2010).

5.2 Severdighetsskilt

Serviceskilt gir opplysninger til å forvarse om blant annet severdigheter. Brun servicevisning gir opplysninger om severdigheter, aktiviteter, friluftsliv m.m. og retter seg mot turister og andre fritidsreisende.

Virksomheter som ønsker serviceskilting må søke kommunen for skilt på kommunal veg og Statens vegvesen for riksveg, fylkesveg og privat veg. Se Statens vegvesens *håndbok N300 Trafikkskilt Del 5 Serviceskilt og virksomhetsvisning* for mer om søknadsbehandling.

Frygne gravfelt i Nore og Uvdal er skiltet med informasjonsskilt og det er satt opp et anvisningsskilt ved Numedalsbanen. Parkeringsplassen ved gravfeltet fikk nytt dekke i 2016 for å bedre tilgjengeligheten og beskytte undergrunnen mot slitasje. Foto: Ingvild Tjønneland © Buskerud fylkeskommune.

6. Oversikt over gjennomførte skiltprosjekt i Buskerud

Dette kapittelet gir en oversikt over skiltprosjekt som Buskerud fylkeskommune har bidratt til før 2017. Mange kommuner har i tillegg egne skiltprogram for kulturminner av lokal verdi.

Oversikten er sortert etter kommune. Oversikten gir informasjon om beliggenhet og en kort omtale av kulturminnet/kulturmiljøet.

Kommune	Kulturminne/ kulturmiljø	Beskrivelse
Drammen	Skogerveien 3, 8 og 12	Helleristningene er fra steinalderen og er automatisk fredete.
Drammen	Åskollen	Helleristningene er fra steinalderen og er automatisk fredete etter kulturminneloven.
Gol	Stavkirketomta, Golreppen, Kongevegen og kulturlandskap	Kulturmiljøet omfatter stavkirketomta på Gol. Stavkirka står i dag på Norsk Folkemuseum.
Hol	Prestholtskarvet	Dyregrav ved Prestholtskarvet er fredet.
Hole	Frøyshov	Frøyshov gravfelt er fra jernalderen. Gravfeltet er automatisk fredet etter kulturminneloven.
Hole	Sundvollen	Helleristningene er fra bronsealderen og er automatisk fredet etter kulturminneloven.
Hurum	Filtvet fyr	Filtvet fyr er et fyranlegg fra 1877 og er det eneste fyret i Buskerud. Filtvet fyr er fredet etter kulturminneloven.
Hurum	Gravfelt på Tronstad	Gravhaugene fra yngre jernalder er automatisk fredet etter kulturminneloven.
Hurum	Holtnes gravhaug	Gravhaug fra jernalderen er automatisk fredet.
Hurum	Røysene	Røysene fra bronsealder og er godt synlige fra fjorden. Røysene er automatisk fredet. Holmsbu-Rødtangen er foreslått som et kulturmiljø i regional plan for kulturminnevern i Buskerud.
Kongsberg	Efteløt	Gravfeltet er automatisk fredet etter kulturminneloven. Efteløt er foreslått som et kulturmiljø i regional plan for kulturminnevern i Buskerud.
Kongsberg	Hvittingfoss	Helleristningene fra bronsealderen er automatisk fredet etter kulturminneloven.
Krødsherad	Den gamle mester	Den gamle mester er en fredet eik. Eika er kjent fra Jørgen Moes diktning. Det er gravhaug i området.
Lier	Egge gravfelt	Gravfeltet omfatter fire gravhauger fra yngre jernalder og de er automatisk fredet etter kulturminneloven.
Lier	Brastadåsen	Gravrøysene er fra bronsealder og de er og automatisk fredet etter kulturminneloven.
Lier	Fosskollen	Bygdeborgen fra jernalderen er automatisk fredet.
Lier	Gravhauger på Huseby	Gravhaugene på Huseby er fra yngre jernalder og er automatisk fredet etter kulturminneloven. Huseby er foreslått som et kulturmiljø i regional plan for kulturminnevern.
Lier	Frydenlund gravfelt	Gravfeltet er automatisk fredet.

Modum	Furumo kultursti	Kulturminnene er automatisk fredet etter kulturminneloven. Katfoss-Furumo er et av kulturmiljøene i regional plan for kulturminnevern.
Modum	Vike kirkeruin	Vike kirkeruin er en kirkeruin fra middelalderen. Kirkeruinen er automatisk fredet etter kulturminneloven.
Nedre Eiker	Knudsen-smia	Knudsen-smia er en autentisk håndverkssmie i Mjøndalen som produserte merkeøkser i forbindelse med tømmerdrifta.
Nore og Uvdal	Frygne gravfelt	Gravfelt ligger i nærheten av Numedalsbanen. Gravfeltet er automatisk fredet etter kulturminneloven. Frygne gravfelt er et av kulturmiljøene i regional plan for kulturminnevern.
Nore og Uvdal	Dyregravshalle	Dyregravshalle er Hardangerviddas største sammenhengende fangstsystem av fangstgroper og er trolig fra eldre jernalder. Fangstgroperne er automatisk fredet. Dyregravshalle er et av kulturmiljøene i regional plan for kulturminnevern.
Nore og Uvdal	Fausko	Det er satt opp flere skilt ved Fauskodammen.
Nore og Uvdal	Kruke – Solheimstulen	Det er bevart mange type kulturminner i Jønndalen.
Nore og Uvdal	Fjellsnaret	Det er bevart mange type kulturminner i Jønndalen.
Rollag	Kjemhus gravfelt og slepe	Gravfeltet fra jernalderen ligger i tilknytning til Nordmannsslepa over Hardangervidda.
Sigdal	Haglebu kultursti	
Ål	Ål stavkirketomt	Det er bevart en ruin etter middelalderkirken på Ål.
Ål	Baklivegen/ Ulshagen	Fangstgrop for elg og bogastelle fra førreformatorisk tid.
Ål	Rideveg ved Torpo stavkirke	Hulvei (gammel ferdselsvei) ved stavkirken.
Ål	Stampehølen i Votndalen	Stampehølen i Votndalen ble brukt til stamping av ullklede, og ble drevet med vannkraft. Eksisterende anlegg er en kopi.
Ål	Trettestølane	Trettestølane er et godt eksempel på stølslag i høyfjellet med den opprinnelige bebyggelsesstrukturen bevart. Stølene er fremdeles i drift. Trettestølane og Nystølane er et av kulturmiljøene i regional plan for kulturminnevern.
Ål	Ål stavkirketomt	Det er bevart en ruin etter middelalderkirken på Ål.

Buskerud fylkeskommune

Postboks 3563
3007 Drammen

Besøksadresse

Haugesgate 89
3019 Drammen

Telefon

32 80 85 00

E-post

postmottak@bfk.no

bfk.no